
РОЗДІЛ I. ПЕРЕДУМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СТАЛОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ: ПІДХОДИ, ПРИНЦИПИ**I.1 Сутність і структура природокористування**

У 1966 році в журналі "Відомості Всесоюзного географічного товариства" академік Герасимов І.П. опублікував статтю під назвою "Конструктивна географія: цілі, методи, результати", у якій вперше запропоновано новий напрям географічних досліджень – "конструктивно-географічний" (*Осн. констр. геогр., 1986*). Він трактувався як географічні дослідження, спрямовані на розробку проблем планомірного перетворення природного середовища з метою ефективного використання його ресурсів. На етапі свого становлення конструктивна географія акцентувала увагу на конструктивно-перетворювальний характер досліджень і включала три основні напрямки:

1. Розвиток теорії і розробку наукових програм планомірного перетворення природи, необхідного для ефективного використання природних ресурсів і формування на цій основі нових і реконструкції існуючих виробничо-територіальних комплексів.

2. Розробку теорії і створення регіональних моделей найбільш раціонального розміщення суспільного виробництва та виробничих сил для розвитку економіки країни і її територіальних комплексів.

3. Вивчення закономірностей розселення населення і розвитку населених пунктів в різних географічних умовах і розробку наукових програм районного планування, що забезпечує найбільш сприятливі умови для життя людей.

В цей же час, у 1969 році, Ю.М. Куражковським запропонований і введений в науку термін "природокористування". За Ю.Куражковським завдання природокористування як науки полягає у розробці загальних принципів здійснення діяльності пов'язаної із безпосереднім користуванням природою і її ресурсами.

Завдання природокористування за Ю.М. Куражковським є надзвичайно близьким напрямку конструктивно-географічних досліджень планомірного перетворення і використання природних ресурсів.

В.С. Преображенський, Г.А. Приваловська, Т.Г. Рунова під природокористуванням розуміли сферу діяльності, направлену на забезпечення зростаючих потреб суспільства у природних ресурсах і формування здорового середовища життя людей, яка об'єднує галузі ресурсокористування, вивчення, відтворення і збагачення природних ресурсів, збереження і покращення природного середовища, охорону природних багатств і різноманіття їх розвитку. Природокористування за авторами включає: ресурсокористування, діяльність із вивчення, відновлення і збагачення природних ресурсів, збереження і покращення навколишнього середовища, охорону природних багатств і різноманітність їх розвитку (*Преображенський В.С та ін., 1985*). Однак дане визначення безпосередньо не пов'язано з проблемою взаємостосунків суспільства і природи, а відтак було доповнено О.М.Мариничем, який розглядав природокористування як найважливішу складову проблеми взаємодії природи і суспільства, яка включає особливості вивчення, освоєння, використання, перетворення і охорони природного середовища і його ресурсів (Конструкт-геогр., 1990).

Екологізація науки і соціальної практики, та застосування у соціальній практиці екологічного підходу нерозривно пов'язані з раціоналізацією природокористування. Згодом Т.Г.Рунова розглядає раціональне природокористування як об'єкт географічного вивчення. Починаючи з середини 80-х років ХХ століття теоретичні і методичні основи конструктивно-географічного підходу до природокористування в умовах науково-технічного прогресу, передбачають раціональне природокористування – систему діяльності, покликану забезпечити економічну експлуатацію природних ресурсів і умов і найбільш ефективний режим їх відновлення з врахуванням перспективних інтересів розвитку господарства і збереження здоров'я людей. Таким чином,

раціональне природокористування є високоефективним господарюванням, яке не приводить до різких змін природно ресурсного потенціалу, до яких соціально-економічно неготовим є людство, і яке не веде до глибоких змін в навколишньому природному середовищі. (Т.Г. Рунова, 1985).

Деякі вчені проблеми раціонального природокористування розглядали у контексті *охорони природного середовища через призму раціональної організації господарства (І.Я. Блехцин, В.А. Мінеєв, 1981; П.Г. Олдак, 1993)*. Водночас природокористування трактують і в більш вузькому аспекті як *особливу сферу господарства, як експлуатацію і використання природного середовища і природних ресурсів*. Ю.Ю. Туниця визначає природокористування як безпосереднє використання природних ресурсів певної території. М.П. Федоренко трактує природокористування як цілеспрямоване втручання людини в природні процеси біосфери. Різносторонні тлумачення терміну "природокористування" у науковій літературі є свідченням його міждисциплінарного характеру.

Іншими словами, *природокористування – це відношення суспільства до природи, яке проявляється в діях спрямованих на використання природних ресурсів і забезпечення умов для матеріального виробництва, життєдіяльності, збереження природи та інших цілей*. В зв'язку з різноманітним впливом суспільства на природу у визначенні природокористування виокремлюють **узагальнюючі його види: ресурсоспоживання, ресурсокористування, відновлення природних ресурсів, охорону природи і перетворення природи**. В залежності від сфери діяльності, рівня комплексності, його поділяють на низку складових.

Незважаючи на ту обставину, що природокористування як сфера знань включає до свого складу елементи природничих, суспільних і технічних наук, в організаційному відношенні її можна вважати самостійним розділом знань, як географію, екологію, біологію тощо. *Становлення наукового природокористування, на думку М.Ф. Реймерса, відбувалось в результаті інтеграції географічних і екологічних знань, які продовжують залишатись провідною теоретичною базою природокористування (Реймерс, 1990)*. Так, Т.Г. Рунова і Т.Г. Нефедова запропонували схему-класифікацію природокористування, яке поділили на дві форми (ресурсоспоживаюче і ресурсозберігаюче), три основних види (фонове, ареальне і дисперсне), 11 типів (рис.І.1)

І.Я. Блехцин та В.А. Мінеєв (1981) виокремили такі основні напрямки і види діяльності у сфері природокористування:

- *ресурсоспоживання*: видобування ресурсів, ресурсокористування, використання елементів середовища, як "ємності" відходів виробництва і споживання;
- *конструктивне перетворення*: комплексні програми перетворення природного середовища, покращення окремих властивостей ресурсів середовища, захист від стихійних явищ, ліквідація наслідків негативної господарської діяльності;
- *відновлення природних ресурсів*: безпосереднє відновлення природних ресурсів, створення умов для відтворення відновних ресурсів;
- *охорона середовища життя і природних ресурсів*: попередження негативних впливів виробництва і споживання, власне охорона і консервація ландшафтів, збереження генетичного різноманіття біосфери;
- *управління і моніторинг*: інвентаризація, облік і контроль, регулювання стану ресурсів і природного середовища, управління процесами природокористування.

О.М. Маринич (1990) виокремлює наступні види природокористування: 1) галузеві – водокористування, землекористування, лісокористування, використання ресурсів надр і інші; 2) комплексно-територіальні (регіональні): планетарне, міждержавне, державне, республіканське, локальне, а також 3) природокористування в окремих сферах – в промисловості, сільському господарстві, будівництві, транспорті, охороні здоров'я тощо.

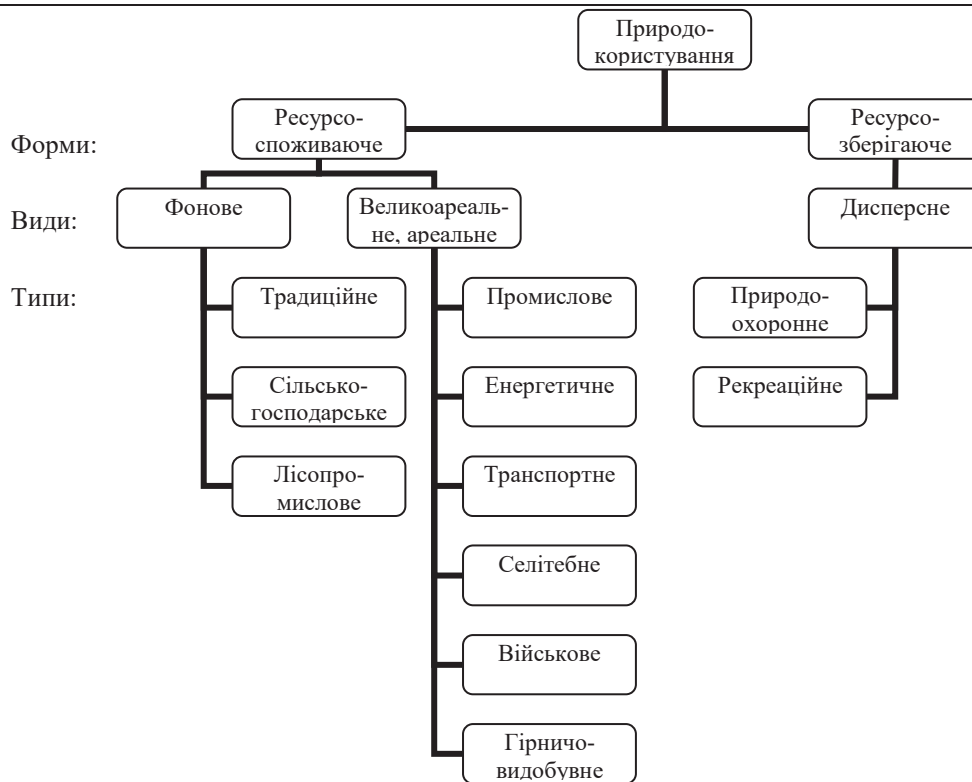

Рис. I.1 Класифікація природокористування за Т.Г. Руновою, Т.Г. Нефедовою

М.М. Паламарчук і О.М. Паламарчук (1990) виокремлюють п'ять видів впливу суспільства на природу, а по суті, видів природокористування: 1) ресурсоспоживання (видобуток ресурсів, лісоексплуатація тощо); 2) ресурсокористування (землекористування, водокористування); 3) відтворення природних ресурсів (відтворення лісів, підвищення родючості ґрунтів тощо); 4) охорона природи (земельних, водних та інших ресурсів і ландшафтів); 5) перетворення природи (меліорація, створення водосховищ та ін.). Залежно від того, у якій сфері господарської діяльності відбувається природокористування, його можна поділити на виробниче (промислове, сільськогосподарське та ін.) і невиробниче (рекреаційне, житлово-комунальне тощо). За ступенем охоплення природних об'єктів його поділяють на покомпонентне (водокористування, землекористування, лісокористування тощо) і комплексно-територіальне природокористування.

Існують детальні класифікації видів природокористування, що ґрунтуються переважно на характері людської діяльності. Так, К.В. Зворикін (1993) виділив на цій основі чотири групи природокористування (виробниче, просторово-пов'язуюче, комунальне, середовище-охоронне) і 28 видів природокористування (табл. I.1).

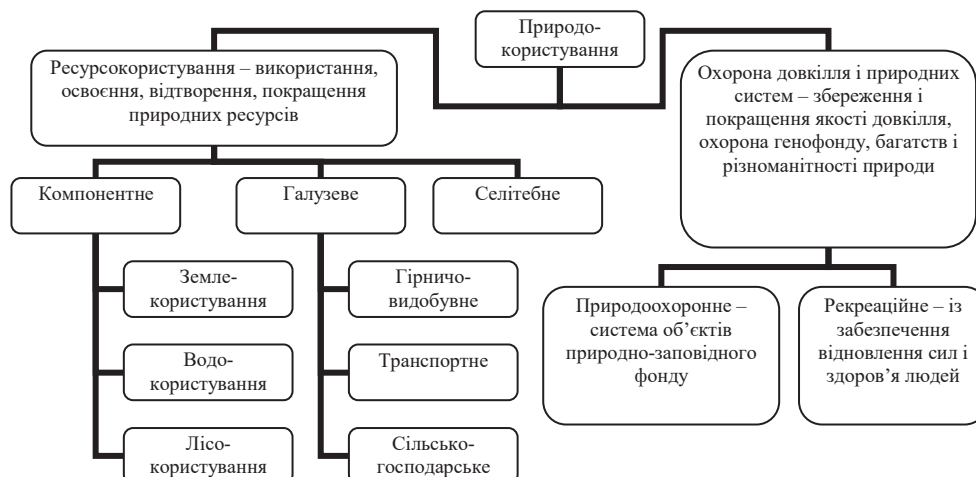
Аналізуючи види природокористування як фактор перетворення структури і функції ландшафтів П.Г.Шищенко (1988) запропонував підхід, що виходить власне з функцій геосистеми. Базуючись на цьому, В.І. Тимчинський та П.Г. Шищенко запропонували **функціональну типологію** ландшафтів (геосистем), у якій за основними функціями геосистем виділено 12 їх функціональних типів, за котрими виділяють і типи природокористування: 1) заповідні; 2) мисливсько-промислові; 3) лісогосподарські; 4) рекреаційні; 5) лучно-пасовищні; 6) землеробські; 7) водогосподарські; 8) селітебні (населених пунктів); 9) шляхово-транспортні; 10) промислові; 11) гірсько-промислові; 12) що не використовуються.

Класифікація природокористування (за К.В. Зворикіним)

ГРУПИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Виробниче	Просторово-пов'язуюче	Комунальне	Середовище-охоронне
ВИДИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ			
сільськогосподарське	транспортно-морське	міське і інше селітебне	водозахисне
енергодаточне	транспортне річкове і озерне	науково-начальне (в природі)	природоохоронне
водопостачальне	транспортно-авіаційне	культурно-меморіальне	запасне (відносно усіх інших видів природокористування)
гірничопромислове наземне і підземне	енерго-передаточне	спортивно-оздоровче	
гірничопромислове морське	залізничне	лікувально-курортологічне	
лісогосподарське	автодорожнє	рекреаційне	
полювально-промислове наземне	гужове і пішохідне		
полювально-промислове морське			
сховище-заводське			
фабрично-заводське			
відхідно-звалищне			
допоміжне (в т.ч. будівельне)			
рекультивацийне і меліоративне (середовище-покращувальне)			

Л.М. Коритний у книзі "Басейнова концепція в природокористуванні" (2001 р.) у структурі природокористування виділяє 2 основні напрямки (ресурсокористування, охорону природи), що в свою чергу поділяються на 5 видів (компонентне, галузеве, селітебне, природоохоронне, рекреаційне) (рис.І.2).

Рис. І.2 Класифікація природокористування за Л.М. Коритним

Ще одну схему класифікації природокористування пропонує В.І. Стурман,

вирізняючи дві категорії, шість типів, підтипи і різновиди природокористування (табл.І.2)

Таблиця І.2

Класифікація природокористування за В.І. Стурманом

Тип	Підтип	Різнovid
Промислово-урбаністичний	Міський селітебний	<ul style="list-style-type: none"> житлові зони з підрозділом за характером забудови і поверхні торгово-офісні (ділові) зони громадські зони рекреаційні зони
	Транспортно-промисловий	<ul style="list-style-type: none"> за галузевими ознаками
	Гірничопромисловий	<ul style="list-style-type: none"> за способами розробки і видах корисних копалин
Перехідний	Сільський селітебний	залежно від особливостей планування і забудови різноманітних сільських поселень (села, станиці, хутори, аули тощо)
Сільсько-господарський	Іригаційно-землеробський	за типами оброблюваних культур і свійських тварин
	Власне землеробський	
	Пасовищно-тваринницький	
	Лучно-сінокісний	
	Гірсько-пасовищний	
	Тундрово-оленярський	
Лісogосподарський	Власне лісogосподарський	
	Лісopомисловий	
	Промислово-лісogосподарський	
	Водно- і ґрунтоохоронний	
	Рекреаційний і санітарно-гігієнічний	
Рекреаційний	Санаторно-курортне лікування, пляжний відпочинок, спорт, туризм, у т.ч. Пізнавальний, лікувально-оздоровчий, споживчий, діловий туризм тощо.	
Водогосподарський	Водопостачальний, суднохідний, гідроенергетичний, рибальський, рекреаційний тощо.	
Спеціальні види природокористування		

І.Д.Якушик (1988) розрізняє напрями, типи і види природокористування. До основних **напрямків природокористування** автор відносить ресурсоспоживання, ресурсокористування, відновлення природних ресурсів, охорону природи, перетворення природи.

Розрізняє два основні **типи природокористування** за сферами народного господарства – виробничий і невиробничий типи.

Види природокористування поділяє:

- за характером ресурсів – мінерально-сировинне, водо-, земле-, лісogосподарське, рекреаційне;
- за характером природокористування – промислове, сільськогосподарське, лісogосподарське, транспортне та інші;
- за рівнем організації господарства – галузеве, міжгалузеве, інтегральне.

Передумови запровадження сталого природокористування

Відомий російський науковець, природодослідник М.Ф. Реймерс природокористування характеризує наступним набором визначень:

- сукупність всіх форм використання природно-ресурсного потенціалу і заходів його збереження;
- сукупність продуктивних сил, виробничих відносин і існуючих організаційно-економічних форм пов'язаних з первинним присвоєнням, використанням і відтворенням людиною об'єктів навколишнього природного середовища;
- використання природних ресурсів в процесі суспільного виробництва;
- сукупність впливів людини на природне середовище;
- комплексна наукова дисципліна яка вивчає загальні принципи раціонального використання природних ресурсів людським суспільством.

У монографії *О.Є.Афанасьєва "Історико-географічний аналіз регіонального природокористування: теорія, методологія, практика" (2012)* автор розкрив поняття, об'єкт, предмет, структуру природокористування. Досліджено процес становлення природокористування та історії природокористування як наукових напрямів у географічній науці, еволюцію їхніх концептуальних наукових положень.

Природокористування включає три головні складові:

- видобуток і переробку природних ресурсів, їх відновлення або відтворення;
- використання і охорону природних умов середовища життєдіяльності;
- збереження, відтворення і раціональні зміни екологічної рівноваги природних систем.

Об'єктом природокористування є комплекс взаємовідносин (взаємостосунків) між природними ресурсами, природними умовами життя суспільства і його еколого-соціально-економічним розвитком.

Предметом природокористування вважають оптимізацію цих відносин, прагнення до збереження і відновлення середовища життєдіяльності. (*О.Г.Топчієв, 1996*).

І.2. Стале природокористування і природно-ресурсний потенціал

Ідеї виваженого природокористування зароджувались у період 80-х років ХХ століття разом із еволюцією процесу розвитку. Так, *П.Г.Олдак у 1983 році* запропонував розрізнити традиційне екстенсивне і альтернативне рівноважне природокористування. Екстенсивне відбувається за рахунок зростання виробництва шляхом навантажень на природні комплекси. Ці навантаження зростають швидше, аніж масштаби виробництва. Сутність врівноваженого (виваженого) природокористування полягає в тому, щоби загальні антропогенні навантаження на природне середовище не перевищували його власно відновлювального потенціалу.

З середини 90-х років ХХ століття в науковий вжиток запроваджуються ідеї сталого (збалансованого) розвитку і категорію природокористування в умовах сталого розвитку трактують як виважене, урівноважене, збалансоване, **стале природокористування, під яким розуміють взаємозалежність економічних, соціальних і екологічних аспектів використання, збереження і охорони природно-ресурсного потенціалу що носить характер невиснажливого, узгодженого і екобезпечного.**

Сутність невиснажливого природокористування полягає у запровадженні такого режиму використання природних ресурсів, який дозволяв би природній системі відтворювати і підтримувати на заданому рівні свій потенціал. При цьому важливішим критерієм сталого природокористування є його екологічна безпечність по відношенні до біотичних компонентів і здоров'я людей.

При цьому варто звернути увагу на трактування самої категорії потенціал, зокрема природно-ресурсний. Розглянемо декілька визначень потенціалів, щоб з'ясувати сутність природно-ресурсного. Ландшафтний потенціал *П. Г. Шищенко (1993)* трактує як фізичний стан і речовинно-енергетичну забезпеченість географічних ландшафтів, які

визначають їхню здатність виконувати природоохоронні та соціально-економічні функції і задовольняти суспільні потреби через різні види природокористування. В межах загального ландшафтного потенціалу він виділяє природні потенціали складових компонентів ландшафту: земельно-ресурсний, мінерально-ресурсний, кліматичний, водний, біотичний, процесні природні потенціали: самоочищення, біотичної регенерації, саморегуляційний, а також соціально-економічні складові загального потенціалу: будівельний, рекреаційний, естетичний, тощо.

М.Ф.Реймерс (1990) під природно-ресурсним потенціалом розуміє здатність природних систем без шкоди для себе (відповідно і для людей) видавати необхідну людству продукцію або здійснювати корисну для нього роботу.

Природно-ресурсний потенціал за *В. П. Руденком (1999)* це – сукупність безпосередньо експлуатованих й усіх розвіданих природних ресурсів, чи сполучна ланка між природними продуктивними силами і суспільним способом виробництва, місце зіткнення природних умов (потенційних природних ресурсів) з виробничими відносинами, як важлива частина сукупного ресурсного потенціалу, що є поєднанням трудових, матеріальних і природних ресурсів.

На думку вчених сутність природокористування в умовах сталого розвитку значно поглиблюватиметься, оскільки ним охоплені різноманітні сторони суспільно-природної взаємодії, а це значить, що природокористування є областю пізнання не тільки природничих, а й суспільних наук, таких як філософія, історія, етнографія, культурологія тощо. Відомий російський вчений М.М. Мойсеев ще наприкінці минулого століття зауважив, що настала об'єктивна необхідність ширше залучати до вирішення проблем природокористування представників гуманітарних наук, оскільки однобічні дослідження породжували малоефективні або нежиттєві схеми традиційного природокористування.

1.3. Стале природокористування в Україні

Якщо розглядати збалансоване природокористування як процес гармонійної взаємодії суспільства і природи, за якого досягається оптимальне поєднання господарської діяльності з підтриманням якісного стану природного середовища, то на думку фахівців природокористування в Україні є незбалансованим. Свідченням цього є різноманітні показники еколого-економічної ефективності господарської діяльності. На початку третього тисячоліття енергоємність ВВП була вищою за пересічносвітовий показник у 14,3 рази, водоемність – у 2,8 рази, шкідливість ВВП для атмосфери – у 15,2 рази, загальний індекс природоємності ВВП – у 10,1 разів.

В Україні відсутня офіційно прийнята державна програма сталого розвитку, окрім сталого розвитку міських поселень. Розроблені наукові засади сталого природокористування не супроводжуються урядовими рішеннями і не реалізуються практикою господарювання. Спостерігаються значні дисбаланси у системі природно-господарської взаємодії: землекористуванні, лісокористуванні, використанні мінеральних ресурсів, водокористуванні, рекреаційному і заповідному природокористуванні. Не запроваджуються на національному, регіональних і локальних рівнях розроблені моделі оптимального природокористування.

Важливими завданнями реалізації ідей сталого природокористування є:

- створення оптимізаційних моделей регіонального природокористування на основі узагальнюючої оцінки природно-ресурсного потенціалу
- комплексне використання природних ресурсів з застосуванням технологій поглибленої переробки сировини і виготовлення кінцевої продукції;
- відведення на місцевості земель до складу регіональних природоохоронних систем задля збереження біорізноманіття і створення належних природних умов життєдіяльності населення;
- реалізація моделі справедливого розподілу матеріальних благ між членами

- суспільства;
- запровадження дієвих механізмів природокористування на основі інтеграції правового, економічного і управлінського підходів.

1.4. Міждисциплінарні наукові напрями оптимізації природокористування

Природокористування розглядають як процес використання природних ресурсів і умов в економіко-соціально-екологічних інтересах суспільства. Триєдиний інтерес суспільства має забезпечуватись збалансованим природокористуванням. Баланс завжди передбачає наявність певних пропорцій. Тому збалансоване природокористування можна ототожнювати з пропорційним природокористуванням.

З запровадженням у науку категорій і понять сталого розвитку втрачають свій науковий статус такі категорії як раціональне (утилітарне) і нераціональне (споживацьке) природокористування. На думку А.Г. Ісаченка ці терміни є невдалими, оскільки у практиці господарювання немає чітких критеріїв поділу на раціональне і нераціональне, а за своєю основною суттю природокористування вважати раціональним не приходиться.

О.Г.Топчієв називає географію і екологію батьками природокористування. Я би доповнив цей перелік ще й економікою природокористування. Географія у широкому її трактуванні акцентує увагу на просторово-динамічних змінах природно-господарських систем, екологія – на функціонально-процесних змінах, а економіка природокористування проводить економіко-соціально-екологічні оцінювання ресурсокористування, ресурсоспоживання, охорони і відновлення природних ресурсів і умов середовища життєдіяльності.

На стику географії і екології сформувалось два нові наукові напрями: геоекологічний і екогеографічний. Часто їх ототожнюють, однак між ними є певні відмінності. **Перший напрям (геоекологічний)** є екологічним за об'єктом і методом і географічним за предметом. Геоекологія є складовою частиною екологічної науки і вивчає екологічні аспекти функціонування геосфер.

Екогеографічний напрям є географічним за об'єктом і методом і екологічним за сутністю або предметом. Екогеографія є складовою частиною географічної науки і вивчає екостани і екоситуації, породжені процесами взаємодії суспільства і природи в межах певних просторових єдностей.

Якщо геоекології і екогеографія вивчають еколого-просторові аспекти процесу природокористування, то соціально-еколого-географічні аспекти процесу суспільно-природної взаємодії вивчають соціальна екологія, соціальна географія, історія, етнографія, культурологія та інші.

Економіка природокористування – нова галузь економічної науки, яка вивчає ефективність використання природних ресурсів і найефективніші методи запобігання і ліквідації забруднень навколишнього середовища.

Таким чином, розглянута система наукових знань загалом відповідає основним еколого-соціально-економічним завданням збалансованого природокористування.

К.В.Зворикін у 1993 році запропонував географічну гіпотезу природокористування як багаторівневу систему, яка охоплює середовище, технологічні способи користування ним і населення регіону. Згідно автора *природокористування має включати такі форми діяльності: - оволодіння природними ресурсами з метою отримання необхідної продукції; - пов'язування місць отримання енергії і сировини з пунктами їх переробки і отримання продукції; - збереження властивостей середовища, необхідних для життєдіяльності людей.*

А.Г. Ісаченко вважає невдалим використання терміну "раціональне природокористування". Він пропонує використовувати поняття **"оптимізація природного середовища"** під яким розуміє: - ефективне використання природних ресурсів; - охорону природних комплексів; - активне регулювання природних процесів. На

думку вченого мета оптимізації зводиться до збалансованого співвідношення між експлуатацією (використанням), консервацією (збереженням) і покращенням природного середовища.

М.Д.Гродзинський (1993) запропонував методіку оптимізації геосистем на основі визначення ландшафтно-екологічних пріоритетів розвитку регіону. Найвищий пріоритет у сьогодишніх умовах мають *антропоєкологічні* (забезпечення та відтворення умов середовища життєдіяльності населення) та *природоохоронні* (збереження ландшафтного і біотичного різноманіття) функції. Пріоритет другого порядку визнають за функцією, відповідно якій геосистема має найвищий природний потенціал. При однаково сприятливих умовах для виконання кількох функцій пріоритет віддають тій з них, яка пов'язана з меншим екологічним ризиком або надто важлива з економічної чи соціальної точки зору. Такий підхід є основою розробки регіональної політики узгодженого розвитку, обґрунтування схеми функціонального зонування регіону.

Так, для Тернопільської області найвищий пріоритет мають антропоєкологічні та природоохоронні функції, пріоритет другого порядку визначаємо за аграрно-виробничою функцією, пріоритет третього порядку - за водогосподарською функцією, пріоритет четвертого, п'ятого і шостого порядків визначаємо за лісгосподарською, рекреаційною, мінерально-ресурсною.

Оскільки у процесі природокористування тісно *взаємопоєднуються три категорії об'єктів: природні, технічні і соціальні*, то для їх дослідження необхідно застосовувати *принцип комплексності*, який традиційно опрацьований у географії. Його сутність полягає у врахуванні комплексу природних, екологічних, технологічних, економічних і соціальних факторів середовища, виявлення взаємозв'язків між компонентами природно-господарських систем, встановленні можливих наслідків взаємодії суспільства і природи. Реалізація принципу комплексності тісно пов'язана з застосуванням принципів регіональності і екологічності.

Принцип регіональності передбачає врахування конкретних природних і соціально-економічних особливостей регіону у відповідності до схеми комплексного використання і збереження природних ресурсів.

Принцип екологічності проявляється у вивченні і врахуванні зворотних зв'язків у системі "суспільство-природа", визначенні антропогенних змін природних процесів і компонентів природи, виявленні екологічного стану навколишнього середовища, оцінки якості природного середовища проживання населення.

Враховуючи, що екологічна наука сьогодні представлена чотирма основними блоками (біо-, гео-, техно- і соціоекологічним) і більш ніж дев'яносто напрямками, а географія органічно поєднує природничий, соціальний і економічний напрями, можна стверджувати, що власне інтеграція екологічного і географічного підходів як в межах геоєкології, чи екогеографії дозволяє більш глибоко і різнобічніше вивчати наслідки впливу людини на природне середовище у процесі природокористування.

Література:

1. Анучин В.А. Основы природопользования. Теоретический аспект / В.А.Анучин. – М.: Мысль, 1978. – 293 с.
2. Балацкий О.Ф. Антология экономики чистой среды. / О.Ф. Балацкий – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2007. – 272 с.
3. Бондарев Л.Г. История природопользования (Историческая экология) /Л.Г. Бондарев. – М.: Изво МГУ, 1999. – 96 с.
4. Гавриленко О.П. Геоєкологічне обґрунтування проектів природокористування: підручник / О.П.Гавриленко – 2-ге видання, виправл. і доп. – К.:Вид.-полігр. Центр "Київський університет", 2008. – 304 с.
5. Голубець М.А. Середовищезнавство – перспективний розділ науки / М.А.Голубець // Вісник НАН України. – 2007. - № 8. – С. 3-13.

Передумови запровадження сталого природокористування

6. Гофман К.Х. Социально-экономические аспекты разработки региональных программ природопользования / К.Х. Гофман // Социализм и природа. – М.: Мысль, 1982. – С. 93-120.
7. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір. [Монографія у 2-х т.] / М.Д. Гродзинський – К. Видавничо-поліграфічний центр "Київський Університет": Т.1. – 2005. – 431 с. Т.2. – 2005. – 503 с.
8. Екологічна географія: історія, теорія, методи, практика: Матеріали II міжнародної наукової конференції [Екологічна географія: історія, теорія, методи, практика] (Тернопіль, 27-29 травня, 2004.) – Тернопіль: Видавн. відділ ТДПУ. – 2004. – 188 с.
9. Емельянов А.Г. Основы природопользования: учебник / А.Г.Емельянов – М.; Издательский центр "Академия", 2008. - 304 с.
10. Ефремов Ю.К. Проблемы теории природопользования / Ю.К.Ефремов // Актуальные направления современной географии. – М.; Моск. филиал ГО СССР, 1976.-С. 71-88.
11. Зворыкин К.В. Географическая концепция природопользования / К.В.Зворыкин // Вестник Моск. ун-та. Серия 5. География. – 1993. - № 3. – С.3-16.
12. Исаченко А.Г. "Окно в Европу": история и ландшафты / А.Г.Исаченко. – СПб.: Из-во С.Петербург. ун-та, 1988. – 476 с.
13. Кілінська К.Й. Еколого-прогнозна оцінка природно-господарської різноманітності Карпатсько-Подільського регіону України / К.Й.Кілінська. – Чернівці: Рута, 2007. – 493 с.
14. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украине. Теоретические и методические исследования [Маринич А.М., Горленко И.А., Руденко Л.Г. и др.]. – К.: Наукова думка, 1990. – 200 с.
15. Корытный Л.М. Бассейновая концепция в природопользовании / Л.М.Корытный. – Иркутск: Из-во ИГ СО РАН. 2001 – 163 с.
16. Куражковский Ю.Н. Очерки природопользования / Ю.Н.Куражковский. – М.: мысль, 1969. – 268 с.
17. Лемешев М.Я. Региональное природопользование на пути к гармонии / М.Я.Лемешев, Н.В.Чепурных, Н.П.Юрина. – М.: мысль, 1986. – 262 с.
18. Моисеев Н.Н. Человек. Среда. Общество. Проблема формализации описания / Н.Н.Моисеев. – М.: Наука, 1982. – 240 с.
19. Нефедова Т.В. Географические типы природопользования Европейских районов СССР / Т.Г.Нефедова, Т.Г.Рунова // Географические аспекты рационального природопользования. Межведомственный тематический сборник научных трудов. – Калинин: КГУ, 1987. – С.3-20.
20. Олдак П.Г. Равновесное природопользование. Взгляд экономиста / П.Г.Олдак. - Новосибирск: Наука, 1983. – 214 с.
21. Олійник Я.Б. Суспільно-географічні основи раціонального природокористування / Я.Б.Олійник, С.І.Щук, О.Ю.Кононенко та ін.[За ред. Я.Б.Олійника]. – К.: Ніка-центр, 2006. – 284 с.
22. Оптимізація природокористування в 5-и т.: Навч. посібник. Т.1. Природні ресурси: еколого-економічна оцінка / Дорогунцов С.І., Муховиков А.М., Хвесик М.А. – К.:Кондор, 2004 – 291 с.
23. Основы конструктивной географии / Под ред. И.П.Герасимова, В.С.Преображенского. – М.: Просвещение, 1986. – 288 с.
24. Петлін В.М. Концепції сучасного ландшафтознавства / В.М. Петлін – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 351 с.
25. Преображенский В.С. Природопользование как расширяющаяся сфера народнохозяйственной деятельности и задача географической науки / В.С.Преображенский, Г.А.Приваловская, Т.Г.Рунова // Географические исследования для целей планирования, проектирования, разработки и реализации комплексных программ: [Тезы докл. На секц I УІІІ съезда Геогр. об-ва. СССР]. – К.,1985. – С. 6-8.
26. Природокористування. Навчальний посібник [Царик Л.П., Барна І.М., Вітенко І.М. та ін]. – Тернопіль: СМП «Тайп», 2015, 398 с.
27. Рациональное природопользование и охрана природы в СССР / Под ред. Н.А.Гвоздецкого. – М.: Из-во МГУ, 1989. - 208 с.
28. Реймерс Н.Ф. Природопользование. [Словарь-справочник.] / Н.Ф. Реймерс – М.:Мысль, 1990. – 637 с.
29. Родзевич Н.Н. Геоэкология и природопользование: учебник / Н.Н.Родзевич. – М.: Дрофа, 2003. – 256 с.
30. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – У трьох частинах: підручник.] / В.П.Руденко –Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 552 с.

31. Рунова Т.Г. Территориальная организация природопользования / Т.Г.Рунова, И.Н.Волкова, Т.Г.Нефедова. – М.: Наука, 1993. – 208 с.
32. Топчиев А.Г. Геоэкология: географические основы природопользования / А.Г.Топчиев. – Одесса: Астропринт, 1996. – 391 с.
33. Туниця Т.Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст : монографія / Т. Ю. Туниця. – Київ : Знання, 2006. – 300 с.
34. Царик Л.П. Невиснажливе природокористування як об'єктивна передумова сталого розвитку регіону / Л.П. Царик // Регіональні географічні дослідження України та суміжних територій: Збірник наукових праць. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – С. 70-72.
35. Царик Л.П. Природокористування: сутність, основні дефініції, структура, концептуальні засади / Л.П.Царик, О.Греськів // Подільські читання (Географія. Біологія. Екологія. Охорона природи). Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (23-24 травня 2013 року). – Тернопіль: Тайп, 2013. – С. 95-99.
36. Шабанов В.В. Введение в рациональное природопользование / В.В.Шабанов. – М.: МГУП, 2007. – 190 с.
37. Шаблій О.І. Геоєкологія / О.І. Шаблій // Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 252-317.
38. Швец Г.И. Концепция природно-хозяйственных территориальных систем и вопросы рационального природопользования / Г.И. Швец // Физическая география и геоморфология. – 1987. – № 35. – С. 3-9.
39. Швиденко А.Й. Екологічні основи природокористування / А.Й. Швиденко, В.П. Руденко, В.К. Євдокименко. – К.: ІЗИН, 1999. – 200 с.
40. Шищенко П.Г. Геоєкологічна концепція в регіональному природокористуванні: сутнісний, проектно-планувальний і нормативно-правовий аспекти / П.Г. Шищенко // Антропогенні географія і ландшафтознавство в XX і XXI століттях. – Вінниця-Воронеж. – Вінниця: Гіпаніс, 2003. – С. 51-54.
41. Шищенко П.Г. Екологічна географія: сучасний стан і перспективи / П.Г. Шищенко, Я.Б. Олійник // Регіональні екологічні проблеми: [Збірник наукових праць]. – ВГЛ "Обрії", 2002. С. 12-14.
42. Шищенко П.Г. Прикладні еколого-географічні дослідження: об'єктно-предметна сутність, поля застосування / П.Г. Шищенко // Еколого-географічні дослідження в сучасній географічній науці. – Тернопіль: Видавн. відділ ТДПУ, 1999. – С. 3-4.
43. Штойко П.И. Изменения ландшафтов Западного Подолья в XV-XX веках: Автореферат дис. канд. геогр. наук. Спец. 11.00.01 – физическая география, геофизика и геохимия ландшафтов / П.И. Штойко – Л., 1986. – 16 с.